

אוניברסיטת בר-אילן

התפתחותו של הידע הלקסיקלי, המורפו-לקסיקלי והמורפולוגי:

השוואה בין מיצב גבוה למיצב נמוך

אדוה עמית

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך

בבית ספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

תהליך רכישת השפה נמשך מעבר לשנות הילדות המוקדמת, ובמהלכו תלמידי בית הספר משפרים את יכולותיהם הלשוניות. מחקרים מעידים כי ילדים מרקע חברתי-כלכלי נמוך מפגינים יכולות לשוניות ואורייניות דלות בהשוואה לבני גילם מרקע בינוני-גבוה. קשיים אלו מתבטאים ביכולות מורפולוגיות, תחביריות ומילוניות נמוכות מאלו של המיצב הגבוה.

במחקר זה נבחנו ההבדלים בין ילדים ממיצב גבוה לילדים ממיצב נמוך בהסתכלות רחבה על שלושה מבדקים של סוגי ידע לשוני: ידע לקסיקלי, מורפו-לקסיקלי ומורפולוגי באמצעות הפקה של שתי קטגוריות לקסיקליות – שמות עצם ופעלים. יתר על כן, כדי לחדד את ההבדלים בין המיצבים ולבדוק אם יש ביניהם הבדל באיכות, ולא רק בכמות, נבדקו סוגי התשובות למבדקים של כל סוג ידע. זאת ועוד, נבדקה ההתפתחות של סוגי הידע במשך בית הספר היסודי בקרב שלוש קבוצות גיל: כיתות א', כיתות ג' וכיתות ו'. הבחירה בשלוש קבוצות גיל אלו הסתמכה על ידע מחקרי קודם, שלפיו בגילים אלו מתרחשת הרכישה השפתית המאוחרת. כלומר, שלבי התפתחות הידע המילוני והמורפולוגי-הגזרונות בהיבטים שונים מאפשרים להבחין בין התפתחות תקינה, בלא חסך לשוני, ובין התפתחות בצל חסך לשוני הנובע מגורמים סביבתיים-חברתיים.

למחקר זה הוצבו שלוש מטרות עיקריות: (א) בדיקת ההבדלים בין קבוצות המיצב השונות (מיצב נמוך, מיצב גבוה) בקרב הנבדקים (כיתות א', ג', ו') בהתפתחות הידע הלקסיקלי, המורפו-לקסיקלי והמורפולוגי; (ב) בנייה של שלושה סולמות איכותיים לניתוח התשובות ולחלוקתן בהתאם לקרבתן המורפולוגית או הלקסיקלית לשלוש רמות של סוגי תשובה: רמה 1 משקפת חוסר ידע (חוסר שימוש במשקל ובשורש או שימוש בקטגוריה לקסיקאלית שגויה); רמה 2 משקפת ידע חלקי (שימוש בשורש מתאים או בקטגוריה לקסיקלית קרובה); רמה 3 משקפת ידיעה של התשובה. השימוש בסולמות אלו מאפשר לבחון כיצד החסך הסביבתי של המיצב הנמוך משפיע על ההתפתחות הלשונית ההדרגתית במשך שנות בית הספר היסודי; (ג) בדיקת ההבדלים בין קבוצות המיצב השונות (מיצב נמוך, מיצב גבוה) בקרב הנבדקים (כיתות א', ג', ו') על פי סוגי התשובות.

במחקר השתתפו 180 ילדים דוברי עברית בכיתות א', ג' ו-ו' משני מיצבים חברתיים-כלכליים. טרם המבדק ניתנו שתי מטלות: תת-מבחן אוצר מילים מתוך מבחן וכסלר ומבחן המטריצות של רייבן (Raven) לצורך סינון ילדים בעלי אינטליגנציה נמוכה.

תוצאות המחקר גילו פער בין המיצבים בכל שלושת המבדקים – ביצועיהם של נבדקי המיצב הנמוך היו נמוכים יותר בכל שלוש הכיתות, והפערים גדלו עם העלייה בכיתות (א', ג', ו'). כמו כן,

נמצאו הבדלים בסוגי התשובות בין קבוצות המיצב השונות (מיצב נמוך, מיצב גבוה) בקרב נבדקי כל הכיתות.

נמצא כי תשובות שסווגו לרמה 1, המשקפת שגיאה כחוסר ידע, היו שכיחות יותר בקבוצת המיצב הנמוך בכל המטלות ובקרב נבדקי כל הכיתות בהשוואה לקבוצת המיצב הגבוה. תשובות שסווגו לרמה 2, המשקפת ידע חלקי במטלת הלקסיקון וכן במטלות המורפו-לקסיקון והמורפולוגיה בהפקת שמות עצם, היו שכיחות יותר בקבוצת המיצב הנמוך בקרב נבדקי כל הכיתות בהשוואה לקבוצת המיצב הגבוה.

בשונה מהתמונה הכללית העולה ממרבית המטלות, במטלות המערבות מורפולוגיה בתת-מבחן פועל התקבלה תמונה הצטמצם הפער בהפקת ידע חלקי (תשובות שסווגו לרמה 2) בין תלמידי המיצב הנמוך לתלמידי המיצב הגבוה במשך שנות בית הספר.

על פי ממצאי המחקר, נראה כי השימוש בשורש השמי מתבסס ונרכש במשך השנים בזכות תכנית הלימודית בבתי הספר, ואילו התבנית המורפולוגית אינה זוכה ליחס דומה. לפיכך, השקעה רבה יותר בהוראת תבניות בבית הספר תחזק את היכולת הלשונית של התלמידים ותתרום לצמצום הפער הנשקף מן הממצאים במטלות המערבות מורפולוגיה.

מחקרים קודמים שבדקו את ההשפעה של חסך סביבתי על התפתחות לשונית של ילדים בחנו שילובים שונים של משתנים, כגון גיל, סוג מטלה, קטגוריה לקסיקלית וסוגי תשובות. אולם מחקר זה ייחודי בכך שהוא מקיף ואינטגרטיבי – כל המשתנים הללו נבדקו במערך אחד. ההבדלים בין המיצבים נבחנו מתוך הסתכלות רחבה על שלושה סוגי ידע (ידע לקסיקלי, מורפו-לקסיקלי ומורפולוגי) בשלוש קבוצות גיל (כיתות א', ג' ו-ו') באמצעות הפקה של שתי קטגוריות לקסיקליות – שמות עצם ופעלים.

כמו כן, מחקרים קודמים לא בחנו ידע גזרוני, אשר אינו מושפע מאוצר מילים, כפי שמתאפשר במטלה של מילות תפל. במחקר זה נבדק אפוא גם הידע הגזרוני באמצעות מטלה מורפולוגית עם מילות תפל. הבחירה לכלול מטלת גזירה של מילות תפל מאפשרת לבחון את המיומנות הבסיסית הנדרשת לצורך התפתחות שפתית תקינה בכל מבדקי הידע שנבחנו – לקסיקלי, מורפו-לקסיקלי, ומורפולוגי.